

УДК 37.011.32:159.922.73:316.454.52

Галина Лемко, кандидат педагогічних наук, доцент
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
Анна Яремчук, магістр ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

У статті йдеться про проблему виховання комунікативної культури школяра, проаналізовано особливості культури спілкування та визначено шляхи формування комунікативної компетентності дитини шкільного віку.

Ключові слова: школяр, комунікативна культура, культура спілкування, соціальне середовище, міжособистісне спілкування.

Літ. 7.

Галина Лемко, кандидат педагогических наук, доцент
ГВУЗ “Прикарпатский национальный университет имени Василя Стефаника”
Анна Яремчук, магистр ГВУЗ “Прикарпатский национальный университет имени Василя Стефаника”

СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЛИЧНОСТІ ШКОЛЬНИКА

В статті йдеться про проблему виховання комунікативної культури школьника, проаналізовані особливості культури спілкування та визначено шляхи формування комунікативної компетентності дитини шкільного віку.

Ключевые слова: школьник, коммуникативная культура, культура общения, социальная среда, межличностное общение.

Halina Lemko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor SHEI “Carpathian National University by V. Stefanik”
Anna Yaremchuk, Master Student SHEI “Carpathian National University named after V. Stefanik”

STRUCTURE OF COMMUNICATIVE CULTURE OF A SCHOOLCHILD

The article deals with the problem of communicative culture of a schoolchild, analyzed the culture of communication and ways of communicative competence the child of school age.

Keywords: schoolchild, communicative culture, the culture of communication, social environment, interpersonal communication.

Постановка проблеми. Розвиток засобів масової комунікації і викликані ним зміни в житті суспільства і окремого індивіда обумовили потребу в осмисленні комунікативної культури як соціально-культурного феномена. Проблематика, пов'язана з формуванням комунікативної культури особистості, є складовою інкультурації особистості: її “входження” в культуру, залучення до культурних цінностей соціуму.

Питання формування комунікативної культури особистості завжди були в центрі уваги педагогів і психологів та досліджувалися в багатьох аспектах (культура спілкування, поведінки, міжособистісних відносин, мовленнєва культура тощо). З розвитком техніки, у зв'язку з соціальними, політичними, економічними змінами, трансформаціями в системі культурних цінностей змінювалась і специфіка комунікацій у їх змістовому, формальному, технічному аспектах, що актуалізувало нові завдання і напрями дослідження комунікативної культури. У педагогіці це знайшло відображення в обґрунтуванні педагогічних цілей, адекватних

актуальним соціокультурним проблемам, і в розробці відповідних педагогічних технологій. Сказане повною мірою відноситься до сучасного етапу розвитку суспільства, що супроводжується кардинальними змінами в системі інфокомунікацій і в комунікаційних технологіях.

Мета статті – охарактеризувати особливості комунікативної культури дитини шкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз поняття “комунікативна культура” засвідчує, що даний феномен визначається як важливий компонент загальної культури, соціального розвитку особистості (Ф. Гемстергойс, М. Хайдеггер, Т. Марсель, М. Бубер, Х. Ортега - і-Гассет, Дж. Мід, К. Ясперс, Д. Дюфрен, С. Франк, Ю. Габермас, Х. Гадамер, А. Димер, В. Кульман, К. Черрі, Т. Шибугані, Е. Муньє, М. Бахтін, Л. Буєва, Л. Коган, С. Тарнавська та інші). Вихованню комунікативної культури, комунікативних умінь і навичок школярів присвячені роботи сучасних дослідників (Н. Воробйової, К. Гончара, І. Кона, О. Корніяки, А. Сайфутдінової, Т. Снегірьової, В. Соколової, В. Штифурак та інших).

Виклад основного матеріалу. Поняття “культура” (від лат. cultura – догляд, освіта, розвиток) є багатограним і розглядається в широкому й вузькому розумінні. Широкий план культури охоплює все, властиве людині, набуте вихованням, все те, що її формує і за допомогою чого вона стає соціально активною, цілісною особистістю. Культура втілює стиль мислення людини, вона охоплює всі аспекти суспільного життя, характеризує широту і глибину знань особистості, її вихованість, уміння висловити свою думку, вислухати іншу людину і зробити правильні висновки [4, 3].

Складовою культури людини й того соціального середовища, в якому відбувається її взаємодія із собі подібними, є комунікативна культура. В ній відбиваються ціннісні орієнтації, позиції, соціальні ролі, які виконує індивід у суспільстві. Культура спілкування визначає способи взаємодії людей у конкретних ситуаціях, виходячи з норм, традицій, національної своєрідності суспільства. Кожна епоха позначена певною своєрідністю культури спілкування, яка, з одного боку, відповідає загальнолюдським цінностям, а з іншого – етнопсихологічній специфіці конкретного соціуму.

Культура спілкування залежить не лише від особистості, її комунікативних можливостей, але й від набутих людиною знань, умінь та навичок встановлювати контакти. Важливе значення мають також комунікативні установки особистості на спілкування з іншою людиною, яка розглядається як найвища цінність суспільства. Культура спілкування пов'язана із культурою мовлення, тобто здатністю індивіда використовувати оптимальні для конкретної ситуації мовні засоби, етичні норми.

Культуру спілкування вважають одним з вирішальних чинників успіху в налагодженні соціальних контактів. Висока культура спілкування – це гармонія професійних знань, комунікативних та морально-психологічних можливостей, що, безумовно, залежать від інтелектуально-культурних здібностей особистості, яка перебуває у стані взаємодії. Вона являє собою систему знань про способи передавання інформації, особливості сприйняття один одного у процесі взаємодії, будується на підставі загальнометодичних принципів спілкування й можливостей конкретних учасників комунікації.

Спілкування людини відбувається у конкретному соціокультурному середовищі, в якому вона засвоює етичні норми взаємодії, розвивається, формується, стає індивідуальністю.

Нові соціально-психологічні відносини

характерні для постіндустріального суспільства стали причиною того, що феномен комунікативної культури з чинника, супутнього процесу соціальної взаємодії, перетворюється в один з провідних чинників досягнення соціальної стійкості і впорядкованості завдяки його стабілізуючим впливом на комунікативні процеси.

Комунікативна культура як соціально обумовлений процес розуміння сенсу висловлює специфіку тенденцій сучасного інформаційного суспільства. Необхідність адаптації старшокласника до зміни комунікативної ситуації інформаційного суспільства на фоні зміни його функції та особистого статусу зумовлених дорослішанням визначає актуальність дослідження проблеми комунікативної культури та її ролі в здійсненні цієї адаптації, а, отже, і в стабілізації комунікативних процесів [3, 5].

Комунікативна культура, як один із компонентів культури формування й задоволення потреб особистості, міститься серед основних аспектів базової культури.

Відомо, що в дошкільному віці початкові мовленнєві уміння спрямовані на формування елементів комунікативної компетентності, яка дає дитині можливість в елементарних формах налагоджувати спілкування, орієнтуватися на соціальний статус співрозмовника (друг, педагог, батьки, незнайомий партнер), виконувати роль співрозмовника. Тим самим засвоюються окремі первинні поняття комунікативної культури, діти навчаються користуватися прийомом мовного етикету (привітання, прощання, прохання, привітання, запрошення, розмова по телефону і ін.).

У початковій школі через мовне спілкування, пізнавальну діяльність в учнів формуються відповідні віку мовленнєві уміння, накопичується соціальний досвід, діти вчаться “вживатися” у комунікативну ситуацію, по можливості керувати нею, використовувати елементи комунікативної культури (сприйняття словесно-драматичних жанрів мистецтва, народної культури). У школярів середньої та старшої ланок розвивають комунікативні компетентності більш високого рівня: їх навчають орієнтуватися на партнера, по можливості керувати ситуацією (особливо з педагогами, батьками, друзями, родичами), активно використовувати елементи комунікативної культури (мовні обороти, інтонація, невербальні засоби: міміка, жести та ін.).

Комунікативна культура, як один із компонентів культури формування й задоволення потреб особистості, міститься серед основних аспектів базової культури.

Відповідно до сучасних уявлень комунікативну культуру може визначатися такими показниками й характеристиками:

- ступінь довершеності в оволодінні комунікативною системою знань;

- сукупність умов, що забезпечують високу комунікативну компетентність, а також рівень комунікативної підготовки людини;

- мова та інші допоміжні засоби комунікації (жестикуляція, мистецтво, а на найвищому шаблі розвитку культури – письмо), ступінь відповідності мови літературним нормам;

- комунікативна установка на спілкування з іншою людиною як найвищою цінністю;

- сукупність моральних вимог, які стають для людини складовою її звичок і навичок, що виявляються в її повсякденній манері спілкування;

- уміння застосовувати етичні норми спілкування, комунікативні знання відповідно до етнопсихологічних особливостей індивіда, норм моралі конкретного суспільства та з урахуванням загальнолюдських цінностей;

- система суспільно визнаних категорій, настанов, забобонів, звичаїв, традицій, які регламентують міжособистісні стосунки [7, 501].

Як показав аналіз сучасних психологічних досліджень, те, що комунікативну культуру особистості можна розглядати як соціально-педагогічний феномен свідчать і те, що, культура особистості є сукупністю соціальних норм і цінностей, якими індивід керується у процесі своєї діяльності, реалізуючи свої потреби й інтереси у взаємодії із соціальним оточенням [6, 12].

В основі культури окремої людини лежить її здатність орієнтуватися не на зовнішні, а на внутрішні норми, які, у свою чергу, індивід відпрацьовує в процесі засвоєння заданих ззовні соціальних і культурних норм. Зважаючи на вище окреслене, доцільно стверджувати, що процес виховання соціально-комунікативної культури передбачає засвоєння людиною певної системи знань, цінностей, норм, моделей поведінки, прийнятих у соціумі, оволодіння якими сприяє взаєморозумінню та забезпечує адекватну адаптацію і самореалізацію особистості у суспільстві.

Процес виховання соціально-комунікативної культури учня неможливий поза його соціальним розвитком, а значить, і поза засвоєнням ним системи соціальних зв'язків, відносин, поза включенням у них.

Вступаючи в спілкування, люди так чи інакше “налаштовуються” на взаємодію один з одним. Кожен бодай приблизно уявляє, що і як він скаже чи зробить, яка буде реакція інших на це, його власна реакція на цю реакцію тощо. Уявлення такого роду утворюють індивідуальний сценарій спілкування.

В основі індивідуальних сценаріїв лежать окремі типові культурні сценарії спілкування. Серед них є і сценарії, які визначають способи, завдання, форми спілкування, запроваджені у якійсь групі або культурі, і сценарії більш загального типу, відображені у загальнокультурних нормах і правилах спілкування. Такого роду загальнокультурні сценарії представляють собою те, що називають культурою спілкування.

У культурі спілкування є два взаємопов'язаних аспекти: зовнішній, ритуальний, “етикетний” і внутрішній, соціально-психологічний.

Ритуальний, “етикетний” аспект культури спілкування називають “зовнішньою культурою”. Вона відображується у виконанні загальноприйнятих ритуалів спілкування, правил етикету, диктуючих, що і як належить робити під час спілкування. Характер цих відношень утворює другий, більш глибокий прошарок культури спілкування – її соціально-психологічний аспект (“внутрішня культура”) [5, 125].

Посилена увага до питань міжособистісного спілкування людей і до культури поведінки об'єктивно зумовлена впливом їх на стиль спілкування між людьми, на моральний мікроклімат у колективах, а через них – на моральну атмосферу суспільства.

Спілкування, діяльність, пізнання, будучи змістом людської життєдіяльності, перебувають у нерозривній єдності, являють собою форми соціальної активності людини. Характерною ознакою спілкування як форми активності виступає її моральна спрямованість, моральна культура людей, що розкривається в спілкуванні (людяність, доброзичливість, дружелюбність, взаємоповага та ін.).

Повноцінне спілкування неможливе без співпереживання, без включення до свого внутрішнього світу цінностей, поглядів, почуттів іншого. Осмислюючи причини тих чи інших вчинків, поглядів, оцінок інших людей, особистість починає глибше осягати себе, свої чесноти й вади. Зіставляючи себе з іншими, людина збагачується осягненням складного внутрішнього світу людей, їхніх моральних якостей.

Спілкування є однією з найфундаментальніших, найвищих особистих і соціальних потреб людини, котра включається в нього з моменту свого народження. І хоч у перші роки життя спілкування має спонтанний характер, все ж спілкування з іншими людьми формує у дітей почуття довіри до тих, хто їх оточує, надійності, емоційного піднесення.

Проблема виховання культури спілкування постає з раннього шкільного віку. Багато учнів

відчуває певні труднощі у налагодженні стосунків з іншими людьми, досягненні взаєморозуміння. Проблема спілкування для дітей не менш вагома за своїми наслідками, ніж для дорослих. На першому місці за переживаннями у дітей стоять конфлікти з товаришами, часто через невміння домовитися, бажання звернути на себе увагу. На другому місці – конфлікти з вчителем, на третьому – з батьками [1, 12].

Спілкування відбувається у ході як навчальної, так і позаурочної діяльності. У процесі його учень, як правило, засвоює вироблені суспільством норми поведінки, набуває нових знань, формується як особистість. Але в школярів потрібно спеціально виховувати культуру спілкування.

Оволодіння мистецтвом спілкування включає формування в учнів інтелектуальної, психологічної і соціальної здатності до налагодження контактів з іншими людьми та освоєння способів практичної реалізації цієї здатності. З метою опанування учнями навичок спілкування необхідно повідомити їм теоретичні знання відповідно до вікових можливостей та організувати на практиці їх взаємодію.

Практика спілкування може бути організована в різних формах: це участь у бесідах, рольових іграх, самостійне створення учнями ситуацій спілкування.

Мова їхня забруднена словами-паразитами, жаргонною лексикою. Але за тим, як володіє людина словом як засобом комунікації, нерідко роблять висновок про її культуру й вихованість. Виховання культури мови органічно входить у формування культури спілкування. Особливу увагу під час організації практики спілкування слід приділяти розвитку в учнів уміння вільно володіти усною мовою. Це передбачає наявність у школярів великого запасу слів, образності мовлення, формування здатності правильно сприймати те, що говорить інший учасник спілкування, і, в свою чергу, достовірно, без спотворень передавати думки партнера своїми словами; вироблення вміння висловлювати суть почутого; коректно ставити запитання і стисло, точно, логічно формувати відповіді на запитання партнера.

Це завдання розв'язується завдяки широкому залученню учнів до читання літератури, а також переказування змісту прочитаного, до регулярного обговорення книг, кінофільмів, концертів, до декламування віршів, складання словників нових понять і термінів, до проведення ігор з добору слів на певну тему, до участі у бесідах і диспутах.

Важливим є оволодіння мистецтвом починати

та підтримувати бесіду. Для цього треба навчити школярів таких речей: відповідати на запитання зрозуміло, привітно, не соромлячись; ставити питання, які мають пряме відношення до теми розмови; висловлювати свою думку лише тоді, коли запитують, і уникати при цьому різкості й категоричності; уважно й чемно слухати співрозмовника.

Важливо також навчити дітей сперечатися. Традиційно суперечка закінчується образою, конфліктом. Але можна вирішувати цю справу “мирним шляхом”. Потрібно тільки знати правила ведення суперечки: треба зацікавити суперника чимось; вміти його вислухати; запропонувати вирішення конфлікту; оцінити особистість товариша, його переваги. Суперечка зводиться до досягнення злагоди, взаєморозуміння, поваги до думки іншої людини.

Велике місце у формуванні й розвитку в учнів умінь, необхідних у спілкуванні, посідає рольова гра. Суть її як засобу володіння мистецтвом спілкування полягає в тому, що поставлене комунікативне завдання розв'язується партнерами в процесі імпровізованого розігрування певної ситуації, де вони виконують ролі окремих персонажів – її учасників. При цьому одна і та ж ситуація звичайно програвється кілька разів, щоб учні могли виступити в різних ролях і запропонувати свої варіанти рішень, проаналізувати доцільність та життєвість поведінки кожного учасника. Рольова гра дає змогу школярам продемонструвати і простежити кілька індивідуальних варіантів програвання однієї і тієї ж ролі у заданій ситуації. В результаті у них з'являється можливість порівняти вимоги, що ставляться до виконання різних ролей у неоднакових ситуаціях, із власною поведінкою за аналогічних обставин [2, 15].

Процес формування комунікативних умінь, необхідних школярам у сфері міжрольового спілкування, включає кілька етапів: засвоєння стандартних прийомів поведінки, доведення їх застосування до автоматизму, розвиток імпровізації у використанні заданих прийомів і перенесення умінь з однієї ситуації в іншу.

Таким чином, важливо, щоб учні ставилися до правил культури спілкування позитивно. Неможливо примусити бути вихованим, якщо людина цьому чинить опір. Вихованість – така якість, яку не можна примусово, штучно прищепити. Вона виростає лише в результаті власної роботи дитини над собою. Необхідно знати норми етикету. Існує також цілий ряд найбільш загальних вимог, що виражають основні норми поведінки в будь-якій сфері людського життя: ввічливість, скромність, тактовність,

СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

охайність, вихованість, доброзичливість. Усі вони пов'язані з увагою, добрим ставленням до оточуючих людей в міжособистісному спілкуванні.

Хороші манери, дотримання норм етикету, вихованість споконвічно цінуються й шануються, бо за ними стоять глибока духовність, багатий внутрішній світ людини. Треба мати міцні звички, щоб їх додержуватися. Та найголовніше – потрібно хотіти бути вихованим.

1. Бех І.Д. Психологічні резерви виховання особистості / І.Д.Бех // Рідна школа. – 2005. – №2. – С. 11 – 13.

2. Карпова Н.Л. Международная конференция по психологии общения / Н.Л. Карпова // Вопросы психологии. – 2001. – №1. – С. 14 – 17.

3. Костів В.В. Методологічні засади базової

культури особистості / В.В. Костів // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – 2002. – Вип. III. – С. 5 – 6.

4. Орбан-Лембрик Л.Б. Спілкування як соціально-психологічний феномен / Л.Б. Орбан-Лембрик // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Вип. 8. – Ч. 1. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 3 – 10.

5. Слаква С.П. Психология малой группы: Учебное пособие для вузов / Под общей редакцией И.Я. Рябовой, С.Н. Путилиной. – М.: Издательство “Экзамен”, 2004. – 160 с.

6. Тернопільська В.І. Соціально-комунікативна культура школяра: шляхи сходження: монографія / В.І. Тернопільська. – Житомир: вид-во ПП “Рута”, 2008. – 303 с.

7. Шулигіна Р.А. Спілкування як вагома складова соціальної адаптації особистості // Наукові записки КУТЕП: Щорічник / Ред. кол.: Пазенок В.С. (голова) та ін. – К.: Знання України, 2003. – Вип. 3. – С. 499 – 507.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2015

УДК 37.03 (4)

Оксана Бялик, докторант, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки, педагогіки вищої школи та управління
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розкрито передумови розвитку статевого виховання учнів, що вплинули на становлення сучасної системи виховання молоді.

Ключові слова: статево виховання, учнівська молодь, суспільно-історичні передумови, періоди становлення і розвитку системи статевого виховання.

Лит. 10.

Оксана Бялик, кандидат педагогических наук,
доцент кафедры общей педагогики, педагогики высшей школы и управления
Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тичины

ОБЩЕСТВЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ПОЛОВОГО ВОСПИТАНИЯ УЧЕНИЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

В статье рассматриваются предпосылки развития полового воспитания учащихся, что повлияло на становление современной системы полового воспитания молодежи.

Ключевые слова: половое воспитание, ученическая молодежь, общественно-исторические предпосылки, периоды становления и развития системы полового воспитания.

Oksana Byalyk, Doctoral Student, Ph.D. (Pedagogy), Docent of
General Pedagogy, Pedagogy of of Higher School and Management
Uman State Pedagogical University by P.Tychyna

SOCIAL AND HISTORICAL PRECONDITIONS OF SEX EDUCATION OF YOUTH STUDENT

In the article the preconditions for the development of sex education students that influenced the establishment of a modern system of sex education for young people were revealed.

Keywords: sex education, students, socio-historical background, periods of formation and development the sex education.

Постановка проблеми. Питання статі цікавило людство протягом усієї історії його існування, а витоки сучасного

статевого виховання знаходять свій початок з кінця XVIII століття.

Вивчення досвіду статевого виховання